

REAKSJONÆR RADIKALISME HAMSUNS VITALISTISKE POETIKK

Frode Lerum Boasson

Denne artikkelens tittel er en omformulering av den berømte karakteristikken Georg Brandes ga Friedrich Nietzsche da han introduserte den tyske filosofen i en rekke forelesninger våren 1888 som senere ble trykket under overskriften «Aristokratisk radikalisme: En Afhandling om Friedrich Nietzsche».¹ Det er Hamsun som står for omformuleringen, og denne gang er det ikke Nietzsche, men Strindberg betegnelsen er ment å karakterisere. Karakteristikken er imidlertid treffende også for Hamsun selv. På den ene siden peker nemlig betegnelsen «reaksjonær radikalisme» på den paradoksale kulturkritiske refleksjonsmodusen som kjennetegner Hamsuns forfatterskap.² På den andre siden gir betegnelsen også en god formel for Hamsuns poetikk og opprøret mot det han mente var en død og stivnet litteratur. Betegnelsen «reaksjonær radikalisme» åpner på denne måten for å trekke linjer mellom forfatterskapets kulturkritikk og poetikk og se dem i sammenheng. Det å trekke slike linjer utfordrer imidlertid mye nyere forskning som i stor grad har bygget opp skarpe skiller mellom Hamsuns poetikk og kulturkritikk. Mens førstnevnte her ofte forstås som et radikalt poetologisk krav om en psykologisk fornyelse av litteraturen uten kulturkritisk brodd, blir kulturkritikken motsatt forstått som et reaksjonært angrep på det moderne samfunn uavhengig av poetikken og uten litterær relevans. Slik behandles Hamsuns poetikk ofte som litterært og estetisk *radikal*, men uten politisk betydning samtidig som kulturkritikken forstås som politisk *reaksjonær*, men uten implikasjoner for den litterære nyskapelsen. Denne artikkelen utfordrer en slik «spaltet» forståelse av Hamsuns forfatterskap og argumenterer for at Hamsun er en vitalistisk forfatter der mye av poetikkens estetiske radikalisme finner sin kraft i den reaksjonært radikale kulturkritikken.³

¹ Brandes holdt forelesningene i København i april og mai 1888 og artikkelen stod på trykk i tidsskriftet *Tilskuerens* august-nummer 1889.

² Jeg benytter her begrepet «kulturkritisk refleksjonsmodus» som en betegnelse på hele den normative og sterkt affektive *kulturkritikken* som kommer til uttrykk i Hamsuns forfatterskap. Med dette lener jeg meg på den tyske begreps- og idéhistorikeren Georg Bollenbecks forklaring av både fenomenet og begrepet kulturkritikk slik det kommer til uttrykk i boken *Eine Geschichte der Kulturkritik*. For mer om dette se (Bollenbeck, 2007).

³ Det er skrevet mange og lange undersøkelser av Hamsuns poetikk så vel som forfatterskapets kulturkritikk. Det er ikke min intensjon at denne korte artikkelen skal representere en grundig eller utfyllende analyse. Denne artikkelen bør heller forstås som et supplement til min avhandling *Men Livet lever. Hamsuns vitalisme fra Pan til Ringen* sluttet, se (Boasson, 2015). Dette er denne artikkelens utgangspunkt og med det er altså ikke målet å komme med en fullstendig analyse av Hamsuns poetikk, men snarere å peke på noen forbindelser som kan bygge ned de steile frontene mellom den «kulturkritiske» og «litterære» lesningen av Hamsuns forfatterskap for slik å antyde en mer nyansert kulturhistorisk forståelse av Hamsuns poetikk.

Nordlit 38, 2016 <http://dx.doi.org/10.7557/13.3754>

 © 2016 The author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly credited.

En nylesning av «Fra det ubevidste Sjæleliv»

Hamsuns poetikk blir som regel forstått ut fra «Det ubevidste Sjæleliv» og den berømte foredragsturnéen i 1891, hvor Hamsun gikk til angrep på realismen og sine litterære forløpere. Både sjæleliv-teksten og foredragene er gode eksempler på hvordan Hamsuns «prosjekt», som det heter i Per Thomas Andersens litteraturhistorie, var å

fornye litteraturen blant annet ved å gi plass for «det ubevidste Sjæleliv» og de irrasjonelle sider ved mennesket. Snarere enn de representative typer, som han mente overbefolket den realistiske litteraturen, ville han skildre nervemenneskene, unntaksindividene, de psykologiske særtilfellene. Han interesserte seg ikke for figurer som bare skulle iscenesette et samfunnsproblem. De mange dannelsesromanene og sosialiseringfortellingene brukte individuelle livsforløp blant annet til å sette kvinnesyn og tradisjonelle samfunnsinstitusjoner under debatt. Hamsun ville noe helt annet. Han *fortalte* hva han mente i artikkelen «Det ubevidste Sjæleliv», han *viste* hva han mente med debutromanen *Sult* (Andersen, 2001: 292).

Andersen forklarer i dette sitatet den konvensjonelle forståelsen av Hamsuns «psykologiske program», og det er her særlig to elementer som er verd å merke seg: For det første vil Hamsun «noe helt annet» enn realistene, han vil ikke «sette problemer under debatt», men skildre moderne nervemennesker, det subjektive og irrasjonelle. For det andre *fortalte* Hamsun hva det «psykologiske programmet» betydde i «Fra det ubevidste Sjæleliv» mens han *viste* det i *Sult*.

I motsetning til hva man kan få inntrykk av i Andersens utlegning, er det ikke slik at Hamsun *først* forteller hva han mener og så viser det i *Sult*. Rekkefølgen er motsatt: Først skriver Hamsun *Sult* og da i første versjon allerede i 1888 og så kommer sjæleliv-teksten to år etterpå, i 1890. «Fra det ubevidste Sjæleliv» er langt mer å forstå som en korreksjon til kritikken *Sult* mottar. Slik sett rykker Hamsun rett og slett ut i tidsskriftspaltene med et følgebrev til den ferdige versjonen for å forklare bakgrunnen for teksten og for å gi kritikerne et vokabular og en kontekst å forstå den i forhold til.⁴

Hamsun lykkes formidabelt i dette prosjektet. Det går nemlig ikke lang tid før både kravet om en psykologisk diktning oppfattes som et «tidens krav til litteraturen» og sjælelivs-teksten blir sentrum for *Sult*-fortolkningen og de neste romanene Hamsun skriver. Siden har «Fra det ubevidste Sjæleliv» også hatt den paradigmatisk statusen Andersen tilskriver den. Hamsun etablerer med dette altså fortolkningsrammene for sin eget forfatterskap og styrer – i likhet med mange forfattere av format – sin egen resepsjon fra begynnelsen av. Spørsmålet er bare: Hva er det egentlig Hamsun skriver i «Fra det ubevidste Sjæleliv»? Hvilken forståelse av «det ubevidste» er det som etableres som ramme for fortolkningen og er denne rammen den samme i dag som den gang?

Som Eivind Tjønneland har påpekt har det vært gjort få forsøk på kontekstualisere «Fra det ubevidste Sjæleliv» (Tjønneland, 2015: 54). Tjønneland

⁴ Eirik Vassenden skriver utfyllende om dette i det snart publiserte storverket *Norsk litteraturkritikks historie 1870-2010* som kommer på Universitetsforlaget i mai 2016.

gjør imidlertid dette ved å lese teksten i lys av *Samtiden*-årgangen den publiseres i. Dette gjør han ut fra en tanke om at man finner «ideer i kondensert form» i tidsskriftene og at de slik representerer en privilegert inngang til å forstå tidens rådende ideer. Tjønneland viser både hvordan ideer om sjæleliv, drømmer og ubevissthet preger *Samtidens* første årgang og hvordan det er vanskelig ikke å forstå «Fra det ubevidste Sjæleliv» som en polemikk og parodi over Alexander Kiellands artikkel «Om drømme» som innledet *Samtidens* første hefte (*Ibid.*, s. 55). Mens Kielland her er interessert i å løsrive drømmenes «vilkaarlighed» gjennom vitenskapelige forklaringer av hjernen, og hvordan den fungerer, for slik i realismens ånd å nå «forbi megen overtro og ængstelse, – gamle skadelige forestillinger om drømme som varsler eller som bud fra "en anden verden"» (Kielland, 1890: 6), er det nettopp drømmer som et resultat av mystiske «bud fra "en anden verden"» som er Hamsuns mål. Mens Kielland altså ønsker å «avvise overtro og magisk fortolkning av drømmer» er Hamsuns formål ni måneder senere «det motsatte» (Tjønneland, 2015: 58). Dette kommer tydelig til uttrykk i innledningen til «Fra det ubevidste Sjæleliv» hvor Hamsun gjør et nummer av at det å drømme ikke representerer rasjonelle bevegelser i hjernen, men er et resultat av mystiske og uforklarlige impulser som han i motsetning til Kielland forklarer i et romantisk-vitalistisk språk:

Det kan være aldeles uforklarlige Sandsetilstande: en stum, aarsagløs Henrykkelse, et Pust af psykisk Smærte; en Fornemmelse af at blive talt til fra det fjærne, fra Luften, fra Havet; en grusom Lydhørhed, der bringer én til at lide endog af Suset fra anede Atomer; en pludselig, unaturlig Stiren ind i lukkede Riger, der slaas op; Anelse af en forestaaende Fare midt i en sorgløs Stund, – altsammen Forteelser, som har den allerstørste Betydning, men som raa og enkle Høkerhjærner ikke kan fatte (Hamsun, 1890: 332).

Det er ikke i den moderne psykologiens termer Hamsun forklarer forestillingen om det «ubevidste». Her er det ikke snakk om ulike lag i en kompleks «underbevissthet», men om nerveimpulser, sansetilstander, anelser og lydhørhet. Det er heller ikke *alle* som besitter lydhørheten Hamsun taler om. Tvert imot representerer det å erfare de ubevisste impulsene en paradoksalt *forfinelse* blant «Mænd med sunde og meget stærke Hjærner» (Hamsun, 1890: 334). For å beskrive de ubevisste impulsene nærmere bruker Hamsun den følsomme plantefamilien Mimosa og dens spesielle bevegelse for å karakterisere opplevelsen. Nerveimpulsene er nemlig som «næsten umærkelige Mimosebevægelser i Sjælen» (Hamsun, 1890: 332-333).

Plantefamilien Mimosa har i liten grad blitt trukket inn i forståelsen av Hamsuns forståelse av «det ubevidste». Denne planten viser imidlertid tydelig hvordan det her er mer snakk om fysiologiske impulser og instinktive reaksjoner enn intrikate psykologisk-intellektuelle størrelser. Mimosaen kjennetegnes nemlig av en karakteristisk og nærmest uhørt ømfintlighet for bevegelse. Idet planten blir berørt folder den øyeblikkelig inn bladene. Mimosaen er altså hyperømfintlig, det Hamsun senere beskriver som «inntrykksøm», og reagerer helt fysisk på den aller minste bevegelse. Ifølge Hamsun behøver imidlertid ikke sjelens mimosebevegelser å reagere like momentant som planten. Hos oss kan de nemlig også gjøre seg gjeldende senere, men idet de «tilsidst slaar ud i Beslutninger og Gærninger», da er det som når

«Mimosen skyder Blad» (Hamsun, 1890: 332-333). Denne reaksjonen fra planteriket er den mest konkrete metaforen vi får i sjelelivs-teksten for det ubevisste.

Tar vi Mimosa-metaforen på alvor, er det mer en *fysiologisk* og nevrologisk forståelse av det «ubevidste» som kommer til uttrykk i Hamsuns forståelse av det ubevisste, enn det vi i dag assosierer med psykoanalyse og psykologi. Det er snakk om instinkt og impulser, og da ikke som bare som isolert til hjernen, men som en forbindelse mellom individet og naturen. I Hamsuns språk: De ubevisste impulsene uttrykker «en Fornemmelse af at blive talt til fra det fjærne». Hamsun utdyper denne fornemmelsen ved å beskrive den som en følelse av «Væsensslægtskab med Naturen» og en intens «Anelse af Blodsforvandtskab med Alskabningen» (Hamsun, 1890: 334).

Med de mystiske beskrivelsene om sjelelivet som en følelse av å stå i forbindelse med all-naturen, tar Hamsun opp igjen en vitalistisk forståelse av det å være en del av naturen og livet selv. Denne tanken finner vi særlig formulert i romantikkens naturfilosofi og er godt representert i hele romantikkens litteratur, men kommer tilbake i Hamsuns periode særlig tradert gjennom filosofen Schopenhauer og hans forståelse av «viljen». Schopenhauer var – sammen med Friedrich Nietzsche – en av tidens motefilosofier og får enorm betydning både i den skandinaviske litteraturen generelt og spesielt i kretsen omkring Hamsun.⁵ Dette ser vi for eksempel gjennom at Hamsun er langt fra alene om å beskrive det «ubevidste» slik han gjør. Derimot ligner Hamsuns beskrivelse andre karakteristikker av det ubevisste i samtiden, slik vi for eksempel ser det hos Ola Hansson (Tjønneland, 2005, Tjønneland, 2015). Heller ikke Strindbergs beskrivelser av irrasjonelle sammenhenger er her langt unna, og der alle tre kan sies behandle sjeletilstander i termer som særlig minner om Schopenhauer-eleven Eduard von Hartmanns *Philosophie des Unbewußten* (1869), er det i Hamsuns Mimosa-metafor en direkte intertekstuell referanse til Schopenhauer.

Som Hamsun bruker nemlig Schopenhauer den følsomme plantefamilien Mimosa som metafor. For Schopenhauer er det imidlertid ikke i forbindelse med «ubevidste» fornemmelser plantefamilien dukker opp, men som en metafor for viljen (Schopenhauer, 1960: 177–178). Ifølge Schopenhauer er «vilje» både organisk og anorganisk natur og slik ikke noe utenfor mennesket, men noe mennesket er en del av. Mennesket er en del av viljen, hører sammen med viljen, og i «appendiksskriftet» *Parerga og Paralipomena* (1851) beskriver Schopenhauer viljesbegrepet i direkte forbindelse med den romantiske naturfilosofiske forestillingen om livskraften. Ifølge Wolfgang Riedel var Schopenhauer fortrolig med hele bredden av den naturfilosofiske vitalismen, og ifølge ham vokste konseptet om viljen direkte ut fra denne (Riedel, 2011: 131-132). I *Parerga* heter det både at «[a]n sich ist jene Lebenskraft der Wille» og at «Lebenskraft ist geradezu identisch mit dem Willen» (Schopenhauer, 1965: 192-93).⁶ Ifølge germanisten Wolfgang Riedel legger den romantiske vitalismen grunnlaget for hele konseptet om viljen, og slik kan Schopenhauers viljesbegrep forstås som en transformasjon og videreutvikling av naturfilosofiens vitalisme, hvor «vilje» blir identisk med «livskraft» (Riedel, 2011:

⁵ Det har de siste årene kommet flere undersøkelser som fremhever Schopenhauers betydning for skandinavisk litteratur og kretsen rundt Hamsun, se f.eks. (Dam, 2010) eller (Nord, 2012).

⁶ «i seg selv er hin livskraft viljen», «livskraften er bent frem identisk med viljen», (min oversettelse).

131-132). Slik kan Schopenhauer forstås som et sentralt bindeledd mellom den romantiske vitalismen og den forståelsen Hamsun skriver frem av det «ubevidste» som en mystisk-psykologisk forbindelse mellom individet og skjulte naturkrefter.

Livets politikk

Forstår vi «Fra det ubevidste Sjæleliv» i den idéhistoriske konteksten jeg har antydnet, er det nærliggende å tolke Hamsuns poetologiske krav som et krav om å uttrykke vesenslektskapet mellom mennesket og naturen, «blodsforvandtskapet» med «Allskapningen» og med det Livet slik det *føles*, sanses og fornemmes av moderne individer, ikke slik det generaliseres gjennom typologier eller karakterer. Hamsun spissformulerer dette kravet gjennom metaforene om å fremstille «Blodets Hvisken» og «Benpibernes Bøn». Begge disse metaforene peker mot hvordan kroppen og blodet uttrykker en irrasjonell livsvilje, så å si selve Livets egen kraft. Forstått slik peker Hamsuns poetikk også mot en «Livets politikk» der alt dreier seg om å nedkjempe barrierene mellom mennesket og livskraftene.

Kritikken av en stivnet estetikk og forsøket på å nå frem til Livet finner vi i hele Hamsuns forfatterskap og kommer allerede til uttrykk i *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*. Finner man en «hyrdescene» i amerikansk malerkunst, skriver Hamsun, «saa er man yderst godt klædt [...] Luften kan sige 100 Grader Fahrenheit og Græsset kan krølle sig i Heden; men Hyrden og Hyrdinden aabner ikke en Knap» (Hamsun, 1889: 138). Dette er ikke Livet, slik mennesket lever det, og Hamsun kommer med følgende krav:

Op med Knapperne! Sæt Kalenderen paa Mandag, Frimandag, Blaamandag, Livets Strid og Livets Lyst! Jeg beder ikke om Galskaben og den svare Synd – det er et Moralspørgsmaal, en Sag for sig –, jeg beder om Livet, om levende Kroppe i Klæderne, og det er et Kunstspørgsmaal. Lad disse elskende vise os, at Pulsen slaar og at Brystet puster; lad dem vise os, at Livet strider under deres Hud, at deres Legemer er betændte af Mennesket! (Hamsun, 1889: 138).

Ifølge Hamsun skal kunsten vise at mennesket er liv i alle dets fasetter av kjønn, drift og begjær. For Hamsun er ikke dette kravet et spørsmål om moral, men om å fange livet slik det faktisk leves: Det gjelder, som det heter i en artikkel om Kristofer Jansson fra 1888, om å «fremstille livets foreteelser med kunst, således at det *rammer*» (Hamsun, 2009b: 130).⁷ Vi finner med dette en poetikk i Hamsuns forfatterskap som knytter an til en «Livets politikk» som kjennetegner hele periodens vitalistiske kunst og litteratur forstått som en kunst som «*fremviser, tematiserer* og forsøker å bringe menneskene i kontakt med livskraftene» (Vassenden, 2012: 28).

⁷ Hamsun leste ikke tysk, men kan ha lest Schopenhauer i oversettelser som ble publisert i flere ulike utdrag både i tidsskrifter og egne bøker, som f.eks. den lille boken *Døden* publisert i København i 1889, se (Schopenhauer, 1889). Kurt Rotermund forklarte Schopenhauers innflytelse på Hamsun allerede i 1907 på denne måten: «Bei Hamsun haben sich der Pessimismus und die Ironie herausgebildet, nachdem eine ursprüngliche optimistische Natur untergegangen war» (Rotermund, 1907: 18–19).

Mysterier er et godt eksempel på hvordan Hamsun skrev ut denne vitalistiske poetikken i praksis. *Mysterier* er Hamsuns første roman etter «Fra det ubevidste Sjæleliv» og leses ofte som skrevet over det psykologiske programmet. Hovedpersonen Nagel er på alle måter «betent» av blodets irrasjonelle «hvisken» og en av de moderne menn som både er finstilt og sterk nok til å fornemme sjelens mimosebevegelser. I *Mysterier* formuleres imidlertid fornemmelsen av det å bli talt til fra det fjerne og det å stå i vesenslektenskap med naturen i et tydelig vitalistisk vokabular. Nagel opplever nemlig av og til «løjerlige Anfald af stum Frygt for et eller annet», og han beskriver dette slik:

Hvad var det? Ja, hvad det var! Noget mystisk noget, noget sælsomt, som den stakkels »alvidende« Videnskab var for firkantet og grov til at fatte, et Pust af en usynlig Magt, en Paavirkning af Livets blinde Kræfter (Hamsun, 1892: 249-50).

Som i «Fra det ubevidste Sjæleliv» er det følelsen av å bli talt til fra naturens usynlige makter Nagel beskriver. I hans formulering blir det imidlertid tydelig at det her dreier seg om en psykologi preget av Liv og livskrefter. Når han i tillegg omtaler dem som «blinde» slik Schopenhauer gjentatte ganger karakteriserer det han kaller viljen, er ikke forbindelsene til vitalismen langt unna.

Som ellers i vitalismen fremhever Nagel at vitenskapen kommer til kort for å beskrive livskreftene. Litteraturen *kan* imidlertid klare dette, om den skrives slik Hamsun selv har foreskrevet. På denne måten blir litteraturens forsøk på å gripe den vitalistiske forbindelsen mellom mennesket og verden tydelig. Forestillingen om Liv og livskraft utkristalliserer seg som en psykologisk forbindelse mellom den individuelle «Sjælen» og «verdenssjelen» eller «Livet selv». Dette krevde en ny og mer *ekspressiv stil*, og Hamsuns poetikk kan på denne måten – som Eirik Vassenden har påpekt – godt forstås som en forskyvning av geniestetikken, hvor «romantikkens geni subtilt [blir] byttet ut med det *fysiologisk* perseptive individet» (Vassenden, 2012: 130).

Forstår vi Hamsuns poetologiske krav til litteraturen som å rive bort fornuftens slør for slik å gripe og beskrive livskraften, ekte Liv og livsfylde, da får også Hamsuns poetikk et revolusjonært anstrøk av «Livets politikk» som gjør koblingen mellom kulturkritikk og poetikk kort. Og her er det at begrepet om den «reaksjonære radikalismen» kommer inn.

Poetikk og kulturkritikk

Hamsun forklarer selv hvordan betegnelsen «reaksjonær radikalisme» skal forstås. Ifølge ham er betegnelsen dekkende for Strindberg, han er nemlig et «dyr som lengter mot skogen» sier han, «en radikaler, men en reaksjonær radikaler; han vil komme ut av uføret ved å vende om» (Hamsun, 2009b: 352–353). «Uføret» Hamsun her snakker om, er hele den moderne sivilisasjon som har løsrevet mennesket fra naturen fra «det første grunnvilkår for en organisk tilværelse» og med det «fordervet våre nerver og gjort oss til svake utartinger» (Hamsun, 2009b: 353–354).

Strindberg er en av få forfattere vi med sikkerhet kan si at Hamsun har lest både mye og grundig. Dette finner vi spor av allerede tidlig i Hamsuns biografi og

det er ikke vanskelig å se at den unge Hamsun tidlig beundrer Strindberg.⁸ En av de første offentlige beskrivelsene og vurderingene som Hamsun kommer med skal ha vært i et foredrag Hamsun holdt om ham i 1886. Dette foredraget ble etterhvert publisert og utgitt som en artikkel i Chicago i 1888. Hamsun oversatte og redigerte imidlertid denne teksten først for *Verdens Gang* i 1889 før han i nok en utgave og lot den trykke i en antologi under tittelen «Et Overblik» i 1894. Sammenligner vi de ulike versjonene, ser vi hvordan Hamsun i løpet av de seks årene spisser fortolkningen av *kulturkritikeren* Strindberg og det er her interessant å legge merke til at selve betegnelsen «reaksjonær radikaler» ikke opptrer før i 1894-utgaven, altså etter at Nietzsches navn og betydning har eksplodert i Skandinavias litterære kretser.

Det er denne utviklingen Strindberg, ifølge Hamsun, vil reversere, og når Hamsun utdyper den «radikalt reaksjonære» figuren, glir beskrivelsen av Strindbergs prosjekt over i Hamsuns egne ord på en måte som gjør det vanskelig å skille mellom hva som er gjengivelse og hva som er Hamsuns egen holdning:

Ikke all utvikling er fremskritt. Naturen gjør selv tilbakeskritt for å rette feiltrinn: Ernst Haeckel anser således muslingen for å være en tilbakevende snegl som på sin utviklingsgang fremover har mistet hode og nu er på veien tilbake for å finne det. Den odlede vinranke er et organisk produkt som er utartet gjennom kultur. Ved overflødig næring har den avgitt vin til alle jordstrøk, nu er den i gamle vinland blitt overfalt av vinlusen som ubarmhjertig ødelegger den i mengde. På samme måte er mennesket selv utartet ved vold på dets natur, og det er intet annet som kan redde det enn tykk, veritabel reaksjon (Hamsun, 2009b: 354).

Dette er klassisk vitalistisk kulturkritikk. Det moderne livet har gått feil og bør ta et steg tilbake: Kulturen gjør vold på naturen, utarmer *Livet*.

Ifølge Hamsun kommer ikke denne kulturkritikken bare til uttrykk i Strindbergs artikler, men også i hans skjønnlitteratur. Dette er nettopp en av grunnene til at Hamsun oppvurderer Strindberg, han ser han som en «naturkraft» i opposisjon til realismen. Ifølge Hamsun var nemlig realismen en del av et større opplysningsprosjekt som tok samfunnsutviklingen i livsfiendtlig retning, den var en liberalistisk nyttelitteratur med det formål å «forbedre samfunnstilstandene» (Hamsun, 2008b: 19). Hamsun knyttet dette særlig til Émile Zola, John Stuart Mill og Hippolyte Taine. Ifølge Hamsun hadde Zolas «prinsipp» om samfunnsdiktning virket «likefrem bestemmende» på 1800-tallets litteratur, og mens Mill leverte dens «engelske matmoral» stod Taine for dens karakterpsykologi som tillot å konstruere «typer» over «et par tre grunnevrer i mennesket», hvor én fikk «herske dominerende» (Hamsun, 2008b: 18–30). For Hamsun blir Zola, Taine og Mill slik fortenkerne for den norske realismen, og han beskriver resultatet på denne måten:

Det er en litteratur som er artsbestemt av de demokratiske nyttebestrebelse som har regjert vårt århundre. Den er i sitt vesen materialistisk; den har som samfunnsskildring interessert seg mer for

⁸ Biografene skriver mye om Hamsuns forhold til Strindberg, se f.eks. (Larsen, 1998: 385–407).

seder enn for mennesker, mer altså for samfunnsspørsmål enn for sjeler. Den har lært av verdensforfatterne – fra Victor Hugo til Zola – å beskjefte seg kun med det enkleste, det mest almindelige gemyttsliv, det gemyttsliv nemlig, som leves av de minst kompliserte, de åndelige borgerlige mennesker (Hamsun, 2008b: 18).

Ifølge Hamsun var realismen en demokratisk, materialistisk og borgerlig samfunnsdiktning henvendt til de «minst kompliserte» mennesker, og ikke til det komplekse, lydhøre og forfinede mennesket som vi møter i «Fra det ubevidste Sjæleliv». Realismen var en «en poesi om samfunnet for folket», lagt til rette for «de mindre utviklede mennesker» (Hamsun, 2008b: 25). Til forskjell ville Hamsun utstyre sine mennesker slik han følte «dem, og ikke som positivismen byder og befaler» (Hamsun, 2008b: 48).

Sett i dette perspektivet ligger det en klar kulturkritisk brodd i Hamsuns realismekritikk som retter seg mot alle typer positivisme, opplysning og liberalisme. Dette blir enda tydeligere om vi tar med at overfølsomheten og de ubevisste impulsene Hamsun beskriver karakteriseres som et resultat av sivilisasjonens og modernitetens stadig mer nedbrytende virkning på det naturlige og livskraftige mennesket. Slik sett preges altså også Hamsuns poetikk av «Livets politikk»: Kunst og litteratur skal hverken være belærende eller ha nyttekarakter. Den skal ikke fremme en agenda eller være et eksperiment, men *intensivere* livsfølelsen, og i dette prosjektet ser Hamsun Strindberg som en foregangsperson og «reformator»:

Hans mot er stort og hans arm sterk, han vil overvinne alle mennesker, slå den gjeldende livsordning overende, utrydde «overkulturen», etablere et nytt samfunn og administrere. Sammenlignet med Strindbergs er de øvrige nordiske dikteres reformatiske virksomhet bare puslerier, pyntelige forsøk på å skille seg ut fra mengden (Hamsun, 2009b: 363).

Hamsun knytter den kulturkritiske figuren hos Strindberg direkte til det som anses som samtidens forfall og livsfiendtlighet. Ser vi Hamsuns poetikk i lys av denne kritikken, finner vi den «reformatiske virksomheten» tydelig også i Hamsuns egen «reaksjonært radikale» poetikk, og da ikke forstått bare som et uttrykk for at Hamsun vil «noe helt annet» enn realistene rent formelt, han vil det også politisk og kulturelt, han vil bryte ned og reformere det livsfiendtlige liberale samfunn.

Hamsuns vitalistiske poetikk

Det vitalistiske kravet om å bryte ned barrierene mellom individet og livet er et viktig aspekt ved Hamsuns poetikk. Dette gir poetikken en tydelig kulturkritisk brodd som ikke bare kommer til uttrykk i «Fra det ubevidste Sjæleliv», men også i andre poetologiske tekster, i tillegg til i litteraturen han skriver. Tar vi med det vitalistiske kravet i forståelsen av Hamsuns poetikk blir den «reaksjonære radikalismen» som kjennetegner hans kulturkritikk også sentral for forståelsen av forfatterskapets poetikk og stilistiske nyvinning. Forstår vi Hamsuns poetikk i dette perspektivet, blir nemlig den «Livets politikk» som kjennetegner forfatterskapets kulturkritiske refleksjonsmodus også sentral i forståelsen av dets poetikk: Det er Livet slik det puster og lever som både er litteraturens mal og mål. Slik blir det også

vanskelig å skille skarpt mellom estetikk og kulturkritikk, litteratur og politikk i Hamsuns forfatterskap. Tvert imot er det god grunn til å hevde at mye av Hamsuns poetologiske nyskapning finner sin energi og slagkraft nettopp i den reaksjonære radikalismen.

Forbindelsene mellom poetikk og kulturkritikk er tydelige i hele Hamsuns forfatterskap, men blir stadig mer akutt jo lenger ut i forfatterskapet vi beveger oss. Slik understrekes de tette forbindelsene mellom poetikk og kulturkritikk og gir oss gode indikasjoner på at Hamsuns litteratur (også) er uttrykk for en bredt anlagt kulturkritisk refleksjonsmodus. Tiden er igjen moden for å fremheve disse forbindelsene og slik ikke bare se «brudd» og «psykologi» i Hamsuns litterære nyskapelse, men også en «radikal reaksjonær» vitalisme. Denne vitalismen utkrystalliserer både litteraturhistorisk kontinuitet tilbake til romantikken og tydelige linjer fremover i forfatterskapet, og med det problematiseres ikke bare forholdet mellom poetikk og kulturkritikk, men også det mellom vitalisme og nazisme som kommer til å prege Hamsuns sene produksjon.

Bibliografi:

- ANDERSEN, P. T. 2001. *Norsk litteraturhistorie*, Oslo, Universitetsforl.
- BOASSON, F. L. 2015. *Men Livet lever. Hamsuns vitalisme fra Pan til Ringen sluttet*. NTNU.
- BOLLENBECK, G. 2007. *Eine Geschichte der Kulturkritik*, München, C.H. Beck.
- DAM, A. E. 2010. *Den vitalistiske strømning: i dansk litteratur omkring år 1900*, Århus, Aarhus Universitetsforlag.
- HAMSUN, K. 1889. *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*, København, Philipsen.
- HAMSUN, K. 1890. Fra det ubevidste Sjæleliv. *Samtiden*, 1.
- HAMSUN, K. 1892. *Mysterier: Roman*, København, Philipsen.
- KIELLAND, A. 1890. Om drømme. *Samtiden*, 1, 1-8.
- LARSEN, L. F. 1998. *Den unge Hamsun: (1859-1888)*, Oslo, Schibsted.
- NORD, J. C. 2012. »En Poet og en Religionsstifter, med hvem jeg er enig i næsten alle Ting« – Indledende betragtninger over Johannes Jørgensens Schopenhauer-reception med særligt fokus på Livets Træ. *Edda*, 112, 277-290.
- RIEDEL, W. 2011. *Homo natura. Literarische Anthropologie um 1900*, Würzburg, Königshausen & Neumann.
- SCHOPENHAUER, A. 1889. *Døden*, København.
- TJØNNELAND, E. 2005. Sult og "Fra det ubevidste Sjæleliv". *Den Litterære Hamsun*. Bergen: Fagbokforl.
- TJØNNELAND, E. 2015. Hamsun og det ubevisste sjæleliv. Fra kanonisering til kontekstualisering. *Arr Idéhistorisk tidsskrift*, 10.
- VASSENDEN, E. 2012. *Norsk vitalisme: litteratur, ideologi og livsdyrking 1890-1940*, Oslo, Scandinavian Academic Press.

Summary:

This article challenges a non-political interpretation of Hamsun's work, by arguing that Hamsun's poetics is characterized by a radical reactionary vitalism.

Biografi:

Frode Lerum Boasson, førstelektor, ISL, NTNU. Har skrevet flere artikler om Hamsuns forfatterskap og disputerte høsten 2015 med avhandlingen *Men Livet lever. Hamsuns vitalisme fra Pan til Ringen sluttet*.

Nøkkelord:

Hamsun, vitalisme, kulturkritikk, «det ubevidste Sjæleliv».